

ЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАДИГМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: СИСТЕМНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ТА НОРМАТИВНИЙ ПІДХОДИ

В.Й. Горобець, канд. філол. наук

ПРОЦЕСИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ Й ОНОВЛЕННЯ ЛІТЕРАТУРНИХ НОРМ МОВИ В АКТОВІЙ ПИСЕМНОСТІ XVIII СТ.

Мовнотекстологічний аналіз позовів Генерального військового суду та документації відновлених шляхетських судів у 70 – 90-і роки XVIII ст. дає змогу уточнити перебіг процесів взаємодії актової мови із народнорозмовною на схилі століть.

Linguistic and textual analyses of suits filed with the General Court Martial and documents of reinstated gentry courts in the 70 – 90^{ies} of the 18th century make it possible to specify the process of interaction of the language of documents with the popular vernacular at the turn of the century.

Заскорузлість, надмірність штучних конструкцій, лексична надлишковість і водночас брак слова через синкретизм викладу в абстрагованих контекстах, що призводило до нестримного розростання каркасу застиглих форм та словосполучень у метамові вищих урядових установ і судочинства Гетьманщини на схилі 70 - 90-х років XVIII ст. – такі риси книжної мови виявляються у певній мірі вже в середині XVIII ст. Розмитими для природного мовлення залишилися певні клаузули оповідної частини документа (*narratio*) на противагу демократичним приватно-відомчим та родинним паперам, що довго не поривали зв'язку з живою мовою адресантів (скарги, протести, заповіти, дарчі, купчі, листи і т. ін.).

Водночас упродовж першої третини XVIII ст. зберігається наступність з попередньою епохою безвідносно до умов постановня документа. У цей період поєднання демократичного вислову з усталеними елементами у процесі мовного узагальнення первісних документів (нехай і не завжди вправне!) перебуває у річищі

природного мовлення, як це бачимо з позовів, що надіслані з глухівської столиці до оскаржених (ф. VIII, 234/101, арк. 77-78 зв.)¹. Серед економних засобів частішають дієприкметники, дієприслівники, дієслівні імперативи, спонукальні базові кліше, почерпнуті з нормативної документації (універсалів, указів, листів). Про пряму залежність мови позовів від викладу скарг свідчить подана ремарка в одному з контекстів: "Тобѣ, Грицку Слюсару, жителевѣ быстрицкому, черезъ сей наш листъ приказуемъ, < > абысь по полученіи оного для крайней зъ отцемъ Николаемъ городничимъ улановскимъ / которій тутъ передъ нами занесъ на тебе скаргу / розправи безъ всякого умедленія на день сего жъ мѣсяца сентеврія 22 приездилъ сюда въ Глуховъ предъ Судъ войсковій Енералній подъ винами правними ... приказуемъ. Данъ въ Глуховѣ сентеврія 20 д., року 1722" (там же, арк. 81).

І це справді так, що бачимо з наступного документа: "Тебѣ, Гаврилу Василевичу Арандаренку, жителевѣ великобудискому и тебѣ, Семенисѣ Чалой, жителцѣ полтавской нехай будетъ вѣдомо: ижъ на тебе, Гаврила Василевича, заносилъ намъ жалобу Василь Павлович, житель великобудиский, будто ты мѣняючи отъ отца супплѣкуючого заставленній млинъ за талерей сто, которіе гроши любо супплѣкуючии килки разив хотѣль тебѣ отдати, але ти ни грошей отъ супплѣкуючого не приймаеші и млина его власного уступити не хочешъ - кладучи до него якую претенсыю. А ти, Семениха Чалая, такъ же супплѣкуючому якобы будучи винна талерей сто оного долгу не виплатилась и не виплачуешъ. Чого ради супплѣкуючий просилъ, чтобъ зъ вами тутъ, въ Глуховѣ, предъ судомъ войсковимъ Енералнымъ розсправитись. Мы теди симъ нашимъ позовнимъ васъ висилаючи листомъ з онимъ Павломъ Василевичомъ всеконечной зъ онимъ розсправи на день 15 октября мѣсяца предъ судъ войсковый Енералный - приездилъ подъ винами правними пилно приказуемъ.

З Глухова, септеврія 18 року 1722".

Відображення ареального варіювання у слововжитку через дотримання мови первісних низових документів не порушує позиції загальноновживаних варіантів, мотивованих наявністю дериватів (житель - мешканець і жителька - 0): "Вам Гарасиму Прадці и Гордѣю Сѣробѣ жителямъ сватковскому и бирковскому нехай будет

відомо, ижъ супплѣковаль до насъ Семен Шахъ, мешканецъ батури́нскій" (Там же, арк. 83). У такий спосіб триває відбір і стабілізація так званих "сильних" варіантів у літературному вжитку.

Документи слідства ("інквізиції", "розыски"), зізнання свідків та звинувачених на судовому процесі відображають зв'язну ланку у безперервному процесі взаємодії живомовної стихії з літературно-книжними формами вислову упродовж століть. При цьому пластика метафорично-переносного вживання, розвинена дієслівна синонімія як і розкута звукова форма слів виявляє часто-густо позицію досвідченого писаря, який задля документальності подій і фактів відтворює мову осіб на певній стадії слідства, описує вчинки, колізії через почуте, передане їх устами. Пор. фрагменти з "Розыску о побои межи г(с)пдном полковниченком и козакомъ сотнѣ Глуховской куреня Усовского Левком» (I, 551725б 1713 р.): "За волосся порваль, килка разовъ лежачого Левка стусоваль, шпагою глухимъ концем, зъ пиховъ не виймаючи, разъ подъ бокъ затыль (арк. 2). Поваливши, стануль [Левко] полковниченка за волоси скубти; кров пошла з носа, почувис-мо галась (Там же); надийшовши близко (3), поутѣкали (3 зв.), не придивлюючись тому побою (4 зв.), запровадили въ дворъ полковниченка (6), чимало волосся (6 зв.), камзоль был подранныи (7). Далі виділимо (прямою лінією) узагальнені (книжні) сентенції коментатора-писаря, що не випадають з природної канви оповіді: "Козаки лаяли г(с)пдна полковниченка на улици, а полковниченко воперше, одного попхнуль. В тое число и тоей причини козаки (чоловѣка двадцат або и болшіе того) кинувшия г(с)пдна полковниченка били<,> и когда полковниченко "На караул!" крикнул<,> - всѣ солдати, на караул будучіе въ дворі<,> и дворовая челядь на ратунокъ вибѣгли на улицю<,> козаки на утѣки розно пошли<,> кои куди".

Пряма мова козаків позбавлена будь-якої адаптації: "Пане<,> не бий нашого товаришка [Левка]! За що ти невинне его на улици напавши, забиваєш?" (2 зв.). Водночас лексикон низів та козацтва, що його намагалась силоміць закріпачити старшина, як і їх синтаксис, далеко не простакуватий і часом уписується в мовну палітру освіченої шляхти, що помічаємо з листа сотника Прилуцького полку в с. Чурбанець Пирятинської сотні: "Селяне возбудившись ухватили того посланця за груди и хотѣли битъ дручем; котрого насилу

ω(т)боронили, и не толко панского и велце велможности вшой не послухали указу, но и ω(т)казали, что «нихто не присилуе що(б) мы были кому подданіе!» (I, 53744, 1728, арк. 8). Або ще: "Отъ самовольного привернення мене в подданство не допускають войсковую отбуват службу" – так заявляє про себе в "Покорнѣйшомъ доношеніи" на ім'я генерал-губернатора князя І.Ф.Боратинського мешканець села Щурівки Іваницької сотні Прилуцького полку (I, 54415, 1757).

Оповідні зізнання свідків заповнюють живомовним підґрунтям судові справи навіть у 70 -90-і роки ХVІІІ ст., як це виявляємо в суголосих реченнях, фразах, просторічних зворотах, що насичують текст кримінальної справи, пов'язаної з убивством полкового канцеляриста П. Костенецького, яка розглядалася в Ніжинському гродському суді (ф. 77, оп. 2, од.зб. 3, 1762): "Когда она, Недомелиха, топыла в печѣ, ввошоль в хату Петро Костенецкій (5 зв.), Требоваль рижковъ исты (там же), Учинился в сѣняхъ крикъ великій (7 зв.), ...дабы не дать дѣтя(м) загинуть (9), Зайшедшы всѣ у винницу, понапивалися горѣлки для смѣлости – пючы оную с кухвы дудкою довольно – и побрала всѣ друче (10), одинъ другого не выдаваль. Жена его, Максима, побѣгла зъ сѣней на дво(р) другими дверми (там же), Непевненко и Гоголь взявши за волося стали тягти на дво(р), а онъ, Максимъ, сам не бючи его, вибѣгъ зъ сѣней. Когда же(ж) витягли оно(г)[о] на дво(р), то оной стал говорить: «Максиме, ратуй мене!» Непевненко бытъ его Костенецкого и пересталь (10 зв.). Наздогнавши его, Гоголь взявъ за плечи (11). Непевненко и Гоголь еще ходыли поза хатою (там же). Костенецкій умре передь свѣтомъ. (11 зв.). Онъ, Максимъ приказавши оной женѣ ежели будутъ питатся, кто оно(г)[о] Костенецкого убьль, то говорила б, что чумаки убили (12 зв.). Дѣтямъ за плечи кидаль гарбузь печеній горячій (13), жонкы ишли попереду и(х), идучи же, путемъ совѣтоваль между собою, что(б) одынь одно(г)[о] не выдаваль и не датся (б) тому, хто тамъ есть<,> а кто таковъ<,> что в футору набѣгъ<,> он Федо(р) не зналь (13 зв.). Почувши они в той хатѣ крикъ, пошли всѣ заразъ в сѣни (там же). Гоголь говорил: «Уже онъ не одному за шкуру заливъ сала» (14). Чатенко ж, стоячи отдалеку, ... вдвохъ зъ Гоголемъ по бур'янахъ и поза хатами шукали и парубка его, Костенецко(г)[о], и совѣтовали: наишедши оно(г), половыли(б) (14 зв.). По совѣту оно(г) жъ

Недомели побрали про запасъ колле на дворѣ (15 зв.). А онъ Гоголь ис Федором Непевненкомъ пришедши к нему, Костенецкому, взяли его з обохъ боковъ - едень з одного боку, а друго(й) з другого - за руки и за плечи, и какъ привели подъ хату, то онъ Костенецкій сѣлъ близь сѣней на призбѣ. И тогда онъ, Данило Гоголь, такъ же изъ безумия казавши: „Ти минѣ заливъ за шкуру сала, я тебѣ докладу воза” – вдарилъ его, Костенецкого, колкомъ двожди по головѣ - от чего онъ, Костенецки(и), упаль на землю... (17). Просилъ онъ, Костенецкій, чтобъ болѣе его уже не были, сказывая: „Бойтеся бога, не забивайте, дайте мнѣ виісповѣдаться!” (17). Шукали и паробка его Костенецкого и совѣтовали и оного попобить (там же). Выпрягши лошадей... поставивши по(д) причолком хатнѣмъ какъ ввойшоль в хату, то засталъ в оной еще и другого человекѣ (17 зв.). Говорилъ оной Костенецкій, что не дають пирожков исти ни горѣлки пить (18), „Коли нетъ чарки, то пусть не будет на головѣ очѣпка”, схвативши з головы в ней, Недомелихи, очѣпокъ, бросьль на землю... Оная набраня его, Костенецкого, и вхвативши очѣпокъ, з дому побежала - с хати на дворъ” (там же). Виділені фрагменти з тексту допитів свідків у кримінальній справі красномовно доповнюють наші уявлення про розвиток зв'язної мови в оповідних монологіях з елементами діалогічного мовлення представників мішанства, урядового службовця та прислуги після судової реформи.

У пізніх кримінальних справах, що розглядалися у 80-і роки XVIII ст. в Київському гродському суді, через шкаралушу канцелярської мови проростає живодайне пагіння народного вислову, що увиразнюється при зведенні до купи розсипаних однокорених слів та синонімів у контексті. Пор. приклади зі справи колодниць Євдокії Гальченківни, що стратила народжене немовля: родиво (ф. 66, оп. 2, спр. 17, 1772, 6 зв.) “пора родити, пологи”, родыла дьтя, дьтя явилось не живое - ны крыку, ны писку (там же), обродила (30 зв.), обродится (46), тайно породить (47), прижили дитину [блудническо] і т.д. Пор. ще окниженні писарем вирази: чрезъ незавязание пупа ... дитя сойшло кровю, сего де не сталося (45 зв.) та елементи просторіччя: обрухатѣла она [Галченківна] “завагітніла” - при забрухатѣла (на Чернігівщині - ф. 77, оп. 1, спр. 13, 1767, 47). Поняття „замучити” (дитину) в „Доношені” на колодника М.Кученка (Прилуцька полкова канц.) передано у звязному контексті

(реченні) супутними синонімами ряду: стратити - убити - в смерть замучити - задавити (ф. 97, оп. 2, спр. 54, 1759, 8 зв.), що засвідчує рівень розвитку лексико-семантичного гнізда та дохідливість його представникам писарського штату. Поширенню синонімії сприяла демократизація форм вислову, пор.: сподниця буденная (I, 52566, 1740) і кафтанъ на будень (I, 58052, 1769) тавтологічні сполуки: з давныхъ давень (I, 54407 л, „Екстракт” I пол. XVIII ст.), голод и холодъ «важкі злигодні» (Дабы мои люде в тюрме голоду и холоду терпѣть не могли - I, 57157, Доношеніе бунч. товариша Д. Кандиби, 1754, л.); мои служителѣ в турмѣ голодомъ и холодомъ помирають - там же, 1 зв.).

Варіанти і реальне звучання виявляємо через порівняння контекстів пам'яток Полтавщини різних епох (XVII – XVIII ст.): Оного мужа свого на смерть задавила, за что при погребѣ оного тіла и близ труни ... велѣль привязать до домовини воловодомъ (ППС, 1753, 424), Левко того вола взял на воловѣдъ (Кн. мѣська полтавська, 1695, 61).

Природне звучання за пам'ятками Полісся (у даному випадку з протезою) пробивається через шкаралушу історичного правопису, що створює дивну мозаїку (напр., в «Реєстрѣ» Конотоп. козака Гудими 1765 р.): сокиру добрую (арк. 3), вось новую с подоскомъ вужище новое, мазницю з(ъ) дѣгтемъ (там же). А ще в реєстрі посагу Анастасії Полуботківної (1798 р.): совусникъ из кришкою, совусниковъ долговатих два... в одномъ ухо оторвано, совусникъ круглый съ кришкою (VIII, 1772, 1 зв.).

Відображення переозвучення у прізвищах свідків: Онисько Овчаренко (I, 51360, 1749, 358), а вже на звороті аркуша – Вѣвчаренка (358 зв.). Скупими на живомовні вкраплення видаються донесення старшини у 50 - 70-і роки XVIII ст., що виливалися в “рапорти” з притаманною їм лапідарною формою через усунення або скорочення викладової частини. Натомість свідчення возних навіть у 80 - 90-і роки насичені народною мовою, хоч і не позбавлені узагальнення в лаконічних оцінках обстежених об'єктів під час слідства. Пор. свідчення із “Зашнурної книги 1773 р.” (ф. 801, оп. 1, спр. 848): тры столпи подгниліе на землю впаліе лежать... гусы ходять. Дерево совсѣмъ потрухлое, по угламъ и по стелѣ попрогнивало, сквозь свѣтится (56 зв.), засѣянная озымая пшениця

рядомъ вибитая, и уже остатки градобою выкошенны, однакъ еще не зъгребенны (117). Не менш виразно відтворюється в окремих фрагментах посвідчень возних лексикон у сфері тваринництва і рибальства: скотарѣ Трофимъ и Терентий Грушенки и Класъ Пилипинки кои... показали.., что имъ тамъ скоть пасти (Там же), корова полова бѣлочерева (139 зв.), бичокъ торочный мастю моругій (145), телиця (145 зв.), въ загороди, гдѣ скоть загонять (91 зв.), Вершѣ нимъ, Горбыкомъ, забраты, на рѣцѣ Сулѣ въ стежка(х) его Кушнеренка риболовних в дача(х) Ячныцки(х) (105 зв.), на тѣхъ рѣвчакахъ и из ни(х) посудъ риболовній ставляючи рибу ловлять ... риболовного плеса (61 зв.) тощо.

До речі, помічаємо у слові *посуд* ще рудименти широкого значення в спеціалізованому – “знаряддя, пристрій”, що є природним з огляду на форму знарядя та їх частин (“верша”, “матня” тощо). Незважаючи на відособленість через наскрізь зросійщений виклад справ у книгах земських судів Лівобережжя наприкінці століття, вдумливий історик помітить через химерне плетиво чавунного стилю цих фоліантів важливі інновації в абстрактному словникові української мови, враховуючи і термінологію у відповідних галузях знання та виробництва типу: *неустойка, вина в платежѣ, узаконений, дозволено, повѣренный архивариусъ, от своего имени подават, на випискахъ подписуватся, заповѣдний листъ, спадкове наслѣдство, правомъ природнимъ досталось, присягне, подтвердитъ готовий, не справедливо* і т.д. (Кн.. декретів Полтав. земсуду 1780 р. - I, 62662, 3-36). Ще: *дѣло доведено, по недбалости, все точно вписати, ясно; по смерти дѣда, з доправленнимъ боргомъ, з перебранной имъ сумми доплат, забороняли, в повѣ поясненых* і т. ін. До того ж: *За подписомъ ихъ рукъ поданна вѣдомость* (Кн. Вироків... за 1773 р., арк. 14 зв. - 19,22,95,104). Пор. ще: *здоровя [и житія свого не пощадѣвши]* (I, 55304, Універсал гетьмана І. Скоропадського 1709, арк.. 1); *Податки на колегію стали збирати* (I, 56883 «Объявление» I пол. XVIIIст.,1), *пишучи жадаю, інакшим способом* (I, 56758, 1719 – Лист судді полкового стародубського П. Силенка до сина), *за перенесеннямъ дѣла в судъ Енералніи Войсковий штрафовани будут* (I, 51216, 1732, Лист гетьм. Д. Апостола).

Власне в цей період виявляємо в записних книгах цехів та монастирських реєстрах, як і в книгах гродських судів Лівобережжя неологізми у виробничо-побутовій сфері, витлумачувані в контексті: *возѣи* (землѣ что привезено... заплачено Максиму, Ивану и Грицку - возѣямъ - 63 коп., *возѣння* «перевезення», *подрядились* (Як подрядился Петро Недѣлка на строение свѣтлицъ ... *оконные лутки и сходи ... дано ему в задатокъ* двадцят востѣмъ рублей - 1768-1774 рр. Кн. цеху рѣзницького, арк. 44, 90, 102), *толкачѣ* (толкачами хату набивали - тобто підлогу - В.Г. - Там же, 101 зв.), *лисицѣ* (за привозку лисиць, которими подважують хоромное строение... заплачено - 100 зв.), *дрань* – *бракъ*, *дрань бракована*, *дрань, выбракованная* отъ доброй (1769, арк. 49, 58, 68), *шелювница* (1775), що витіснена назвою *шелювка* з 1785 р. (Там же, арк. 29, 128 зв.), на основі *тертица* (*дощка*) *шальована* (початок XVIII ст.), *для подмурованя стѣнь* привезено пѣску (1769, 54), *склепѣння ліошу* (1768, 41 зв.), *дверѣ двойнѣ* (1765), *дверѣ двойчатѣ* (1769), *перепродуха* (Продано перепродухам гливь приливаних (1774, 82). Непересічна вага контекстів, що відображають варіювання в антонімічних парах: *Двери* столярские старие белие *двойчастие* на завѣсах желѣзных, другие *одинарние*, рисование без завѣсь, но з замком нутраним без ключа (VIII, 2175, Опис двору Полуботк. 1790, 9), *Тертица* (дощка) *шальована* (початок XVIII ст.).

Звукове варіювання в різних редакціях реєстрів назв відображає стабілізацію нових значень, що постали на основі давнішого слова рушник: *рушникъ новій* (Опис наград. речей в суді Луб. Грод., ф.101, оп. 2, арк.3, 1764) – *рушник новий* (Реєстръ Хв. Жилченка, 1769, 39).

Ідентифікація інновацій можлива на основі виявлених конкретизаторів, пор. *запaska* (< пол. *zapaska*) – *запояска* (обидва подані з означенням *штаметовая* (пор. ф.101, оп. 2, спр. 64, 1765; I, 58127, Реєстр 1719). Пор. ще: *наперстокъ до кравечнѣ* (ф. 888, оп. 1, од. Зб. 1760, 312 зв.) і *коса зъ наперстком* (ф. 130, оп. 1, спр. 62, 1758, 1 зв.), *форма, что свѣчи восковіе дѣлают* (I, 57328, 1749, 2 зв.) – *форма для писаря* суда Генералного присяги (VIII, 537, 1761, 1); *Верстатѣ, что петлицѣ и шнурки дѣлает* (ф. 82, оп. 1, Стародуб. зем. суд, 1773, 18 зв.) – *Верстатѣ возить на резку дерева на сволоки* (Кн. цеху рѣзницького, арк. 9093).

У процесі контрномінації з'являється замість пол. *таця*, рос. *поднось* укр. *передача*: блюдь шест, *передачь* три (ф. 903, оп. 1, од.зб. 3, 1784). У ролі глос виступають часом регіоналізми (*Простиню* отдал и с *простирами* ... - Монастир Гадяцький Красногор., 1725, арк. 1), *ковшъ мѣдяній* (I, 53082, 1725, 1 зв.) - *кувш мѣдяній* (Там же, арк. 2), *плянѹ* називаємую Сѣкаловскую с порослимъ при оной полянѣ деревомъ ... до самой *чистой води* - *плеса* Миколського (Кн. суду зем. повѣту Полтав., 1780 р.).

На відміну від актових паперів, у живомовній стихії приватного листування старшини початку XVIII ст. виявляємо часто строкату сув'язь книжного вислову з виразною народною фразеологією у кульмінаційні моменти роздумів, сповнених розвінчання, сарказму чи розчарування. Таким видається лист до брата від сотника глиньського А. Єсимонтовського, як свідчать, зокрема, фрагменти: ... Теперь же мене обѣжде(н)ного страшаешъ, *яко заяць слѣдъ затираючи* ... безсовѣстно и безподѣлно захватуючи жилища претѣсного. И тепе(р) инаچه *ве(р)зеш* еще – *нѣ сѣло нѣ пало*. Еднак же буду старатись скоро з оного для похвалок ваших выступи(т). Якую я по вси дни жития своего *чашу испиваю* отъ васъ, а дакъ *словами* пред людям *мастишь* и дивуешся, за что я жалосте(н) (I, 52508, 1725, арк. 115-117), Лист А. Покорського до сотника мглинського містить у формулі звертання слова: *коханий друже* и непремѣнный блгодѣтель! *Сердечне радъ* есте(м) (I, 52518, 1728, 1 зв.). Далі, застерігаючи адресата від реагування на чужі плітки (а что з ... плітокъ написано Вашою рукою, тому *вѣрити не хочется*, понеже *смѣху подобне* - Там же), автор листа завершує свої міркування філософською сентенцією у народному дусі і вислові: понеже сего суетного міра *нѣ переживемъ, нѣ переваримъ, нѣ пліото(к) не переслухаемъ* (2 зв.).

Листи Настасії Полуботківни на рубежі століть писано вже російською мовою, хоча і з численними українізмами: *безперестано, дай господи чтоб здоровенка була, розумѣть*, Агафія Яковлева *слава богу и дужа и здорова* (I, 65836, Лист до пана Лашкевича, 1793, арк. 1). Те саме виявляємо в мові її адресатів: Домашние клопоти, о чем я одначе жъ Вас увѣдомить не промину (I, 65785, 1789, арк. 1).

Історико-текстологічні спостереження над мовою документації центральних урядових установ, як і шляхетських судів

Гетьманщини XVIII ст., засвідчують мінливу природу старої української літературної мови в різних жанрах актової писемності, що протягом першої третини XVIII ст.. видозмінювалася ще в річищі природного мовлення, але згодом позбулася його через вимушений саморозвиток під інтенсивним впливом регламентованої документації російських колегій, комісій, воєводських контор, не кажучи вже про царські укази, приписи і маніфести. Та судові свідчення, навіть в особі возних, мали зберегти і справді зберегли подекуди досить рельєфно в документах слідства природну мову викладу на зламі XVIII ст. Водночас народна мова виявляється далеко не простою і, як свідчить лексикон козацтва, розвивалася у сув'язі з літературною мовою, збагачуючись базовими елементами книжного словника.

¹Тут і далі рукописи, що використано з фондів Інституту рукописів НБУ ім. В.І. Вернадського, подані під шифром, де перша (римська) цифра означає відділ, друга (арабська) – номер справи. У документах, що виявлені в Центральному історичному архіві України, перша арабська цифра означає фонд, друга опис справ, третя – номер справи.

Л.І. Шевченко, канд. філол. наук

СЕМАНТИКА “УНІВЕРСАЛІЗМІВ” В ІСТОРИЧНОМУ І ПСИХОЛОГІЧНОМУ ЧАСІ

У статті аналізуються “універсалізми” як понятійно структурована лексика, що є діагностуючим показником розвитку мови в історичному і психологічному часі.

Analysed are "universalisms" as a conceptually structured lexicon which is a diagnostic feature of the development of a language in the historical and psychologic time.

В інтелектуальному розвитку мови як знакової системи культури відбито загальні закономірності, властиві знаковим системам у цілому: тенденцію до абстрактності й конвенціональності, коли зв'язок мови з відтворюваною нею реальністю все більше опосередковується. У результаті звужуються